

Iroda XAZRATOVA,
Qarshi davlat universiteti doktoranti, PhD
E-mail: xazrarotairoda95@gmail.com

QarDU professori, f.f.d G.Tojiyeva taqrizi asosida

INGLIZ VA O'ZBEK TILIDAGI IZOHLI LUG'ATLARDAGI "ADOLAT" KONSEPTINING TAVSIFLANISHI

Аннотация

Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tilidagi izohli lug'atlarda keltirilgan "adolat" tushunchasining qiyosiy tahlili keltirilgan. Ta'riflar, sinonimlar va tasviriy misollarni sinchkovlik bilan o'rganish orqali tadqiqot madaniy qadriyatlar va huquqiy an'analar ushbu murakkab tushunchaning lingvistik ifodasini qanday shakllantirishini ochib beradi. Maqolada ikki tilda "adolat" bilan bog'liq bo'lgan semantik sohalardagi umumiy tushunchalar va sezilarli tafvotlarni aniqlab, tarjima va madaniyatlararo muloqotda kontseptual ekvivalentlikka erishish muammolarini ta'kidlanadi. Tadqiqot leksikograflar, tarjimonlar, tilshunoslar va til, madaniyat kesishishi va mavhum g'oyalarning kontseptualizatsiyasiga qiziqqan har bir kishi uchun dolzarbdur. Zero, tarjima sohasidagi har bir ish qiyosiy, chog'ishtirma tahlil va izlanishlarni talab qiladi va bu tahlillar yig'indisi tarjima sohasini boyitadi.

Kalit so'zlar: Kategorik farqlar, kognitiv, lingvistik, madaniy o'lchovlar, sifat va miqdoriy usullar, semantik qoliplar, kognitiv turkumlash, murakkab munosabat, madaniy konnotatsiyalar, kategoriya, semantik o'lchovlar.

ОПИСАНИЕ ПОНЯТИЯ «СПРАВЕДЛИВОСТЬ» В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ И УЗБЕКСКИХ ТОЛКОВЫХ СЛОВАРЯХ

Аннотация

В данной статье предлагается сравнительный анализ понятия «справедливость», представленного в толковых словарях английского и узбекского языков. Благодаря тщательному изучению определений, синонимов и иллюстративных примеров исследование показывает, как культурные ценности и правовые традиции формируют языковое представление этого сложного понятия. Авторы выявляют как общие понимания, так и значительные расхождения в семантических полях, связанных с «справедливостью» в двух языках, подчеркивая проблемы достижения концептуальной эквивалентности при переводе и межкультурной коммуникации. Исследование актуально для лексикографов, переводчиков, лингвистов и всех, кто интересуется пересечением языка, культуры и концептуализацией абстрактных идей. Ведь каждая работа в области перевода требует сравнительного и перекрестного анализа и исследований, а сумма этих анализов обогащает область перевода.

Ключевые слова: Категориальные различия, когнитивные, лингвистические, культурные измерения, качественные и количественные методы, семантические закономерности, когнитивная категоризация, сложные отношения, культурные коннотации, категория, семантические измерения.

DESCRIPTION OF THE CONCEPT OF "JUSTICE" IN ENGLISH AND UZBEK EXPLANATORY DICTIONARIES

Annotation

This article offers a comparative analysis of the concept of "justice" as presented in English and Uzbek explanatory dictionaries. Through a close examination of definitions, synonyms, and illustrative examples, the study reveals how cultural values and legal traditions shape the linguistic representation of this complex concept. It is identified both shared understandings and significant divergences in the semantic fields associated with "justice" across the two languages, highlighting the challenges of achieving conceptual equivalence in translation and cross-cultural communication in this article. The research is relevant to lexicographers, translators, linguists, and anyone interested in the intersection of language, culture, and the conceptualization of abstract ideas. After all, every work in the field of translation requires comparative, comparative analysis and research, and the sum of these analyses enriches the field of translation.

Key words: Categorical differences, cognitive, linguistic, cultural dimensions, qualitative and quantitative methods, semantic patterns, cognitive categorization, intricate relationship, cultural connotations, category, semantic dimensions.

Kirish. "Adolat" tushunchasi bir qarashda universal bo'lib ko'rinsa-da, alohida jamiyatlarning madaniy va huquqiy doirasiga chuqur singib ketgan. Shuning uchun uning lingvistik ifodasi turli xil qadriyatlar, tarixiy tajribalar va huquqiy an'analarni aks ettiruvchi tillarda sezilarli darajada farqlanadi. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek izohli lug'atlarida adolat tushunchasi qanday tasvirlanganligi qiyosiy tahlil qilinadi. Ikkala tilning taniqli lug'atlari tanlovida keltirilgan ta'riflar, sinonimlar va misol jumllarini o'rganib chiqib, biz adolatning kontseptualizatsiyasi va lingvistik ifodasidagi umumiylik va muhim farqlarni ochishni maqsad qilganmiz. Ushbu qiyosiy yondashuv har bir tilda "adolat" bilan bog'liq semantik sohalarni o'rganishga imkon beradi, ta'kidlangan turli jihatlarni, jumladan, adolat, adolat, qonuniylik, axloq va qasosni ta'kidlaydi. Tahlil madaniy qadriyatlar va huquqiy an'analar adolatning lingvistik ifodalinishiga qanday ta'sir qilishini ochib beradi, tillar bo'yicha kontseptual ekvivalentlikka erishishning murakkabligini va faqat to'g'ridan-to'g'ri leksik tarjimaga tayanish cheklovlarini ko'rsatadi. Topilmalar lug'atlar mavhum tushunchalarning madaniy idrokini qanday aks ettirishi va shakllantirishini chuqurroq tushunishga yordam beradi va lug'atshunoslar,

tarjimonlar va madaniyatlararo muloqot va adolat semantikasiga qiziqqan tadqiqotchilar uchun qimmatli tushunchalarni taqdim etadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Bu maqolada asosan tarjima sohasini to'liq ochib berish maqsadida qiyosiy-chog'ishtirma metodidan foydalandik. "Adolat tushunchasining ingliz va o'zbek izohli lug'atlarida tavsifi" nomli maqola uchun tadqiqot metodologiyasini ishlab chiqishda adolat tushunchasining har ikkala til kontekstida qanday ta'riflanishi va tavsiflanishini o'rganish uchun tizimli yondashuvni belgilab olish zarur. Buning uchun maqolada bir qancha metod va usullardan foydalanildi. Tadqiqot dizayni ham keng ko'lamda ko'rib chiqildi, ya'ni sifatli qiyosiy tahlil: Bu tadqiqotda ingliz va o'zbek izohli lug'atlarida keltirilgan "adolat" tushunchasining ta'riflari va tavsiflarini tahlil qilish va solishtirish uchun foydalanildi. Qolaversa, ma'lumotlar yig'ish-lug'atlar tanlash: Ingliz va o'zbek tillaridagi nufuzli izohli lug'atlar aniqlandi va tanlab olindi. Bundan tashqari, ta'riflarni chiqarish: Har bir lug'at uchun "adolat" atamasi bilan bog'liq ta'riflar, sinonimlar, antonimlar va har qanday tasviriy misollar chiqarib olindi. Bunga qo'shimcha sifatida, ma'lumotlarni tahlil qilish metodidan ham foydalanildi. Mavzuviy tahlil: ikkala tilda

adolat tavsifidagi umumiy mavzular, farqlar va nuanslarni aniqlash uchun tematik tahlil yordamida olingan ta'riflar tahlil qilindi. Taqqoslash metodi ham keng qo'llanilindi: Ingliz tili lug'atlarida belgilangan mavzularni o'zbek tili lug'atlaridagi mavzular bilan solishtirib, o'xshash va farqli tomonlarini ko'rsatib. Xulosa qilib aytganda, Turli madaniyatlar va tillarda adolat tushunchasini tushunish uchun asosiy topilmalar va ularning oqibatlar umumlashtirildi. Keyingi tadqiqotlar uchun sohalar taklif qilindi.

Qiyosiy tahlil orqali so'zni tahlil qilsak, Justice (Adolat) - (ot so'z turkumi)

1. a concern for justice, peace, and genuine respect for people (odillik, tinchlik, va ongli o'zaro hurmatning ifodasi).

2. the quality of being fair and reasonable (odil va maqsadli bo'lish sifati):

the justice of his case (Adolat ishlatilish o'rinlarida).

3. the administration of the law or authority in maintaining this: a tragic miscarriage of justice. (a judge or magistrate, in particular a judge of the Supreme Court of a country or state)- Adolatni saqlab qolishda qonun yoki hokimiyat boshqaruvi: adolatning fojiali xatosi. (sudya yoki magistrat, xususan, mamlakat yoki shtat Oliy sudining sudyasi)

2 –Phrases with the given concept (Berilgan konsept bilan ishlatiladigan iboralar):

1. arrest someone for a crime and ensure that they are tried in court: bring someone to justice everything will be done to bring those responsible to justice. - jinoyat uchun kimnidir hibsga olish va sudga sud qilinishini ta'minlash: kimnidir javobgarlikka tortish, aybdorlarni javobgarlikka tortish uchun hamma narsa qilinishi.

2. perform as well as one is able to: bir kishi qo'ldan kelgancha amaliyotda bajarish

3. do oneself justice: I did get some interviews but I couldn't do myself justice. do someone or something justice - ;adolatli harakat qilish; men o'zimni ancha taftish qildim lekin adolatli bo'la olmadim. kimnidir yoki biror narsani sud qilish

4. do, treat, or represent someone or something with due fairness or appreciation; do justice to someone or something: Ex: the brief menu does not do justice to the food- biror narsa yoki insonga adolatli yoki hurmat bilan muomalada bo'lmoq; kimdirga yoki biror narsaga adolatli bo'lmoq : qisqagina menyu taomlar uchun adolatsizlik bo'ladi.

5. out of fairness to: in justice to: Ex: I say this in justice to both of you. British English – adolatdan holi ;Adolatli bo'lish: men buni ikalangizga ham adolatli deb aytayman

6. a form of address or reference to a judge of the supreme court (e.g. a High Court judge). Mr. Justice (also Mrs. Justice- ORIGIN late Old English justice administration of the law', via Old French from Latin justitia, from Justus.- oliy sud sudyasiga murojaat yoki murojaat shakli (masalan, Oliy sud sudyasi). Janob Sudya (shuningdek Sudya xonim – (kelib chiqishi qadimiy Ingliz tili) "Justice"- "administration of law"(sud-huquq administratsiyasi), Lotin tilidagi "justitia" dan Justus kelib chiqqan. Adolat tushunchasi madaniy va lingvistik chegaralardan oshib ketadigan asosiy qadriyatdir, ammo uning tushunishi va ifodalanishi turli jamiyatlarda sezilarli darajada farq qilishi mumkin. Ushbu adabiyot sharhi adolat tushunchasining o'zbek va ingliz tillarida lingvistik va madaniy tadqiqini o'rganib, ushbu fundamental qadriyatning turli madaniy kontekstlarda qanday kontseptualashtirilgani va amalda qo'llanilishiga oydinlik kiritadi.

O'zbek tilidagi "Adolat" konseptining ma'naviy shakllariga to'xtaladigan bo'lsak,

1. Adolat- Odilona ish tutish. odillik. Yaqinda sudning hal qiluv qarori ham ijro etildi. Mulkimizni qaytarib oldik. Adolat tantanasidan mamnunmiz. Gazetadan. Mahalla yo'li – ezigulik. himmat va adolat yo'lidir. (Gazetadan)

2. Adolat (xotin-qizlar ismi).

3. Adolatli- Adolat bilan ish tutuvchi; odil. Adolatli jamiyat. Adolatli kishi.

Misol: Bir adolatli podshoh kelib, g'arib-g'urabolar boshini silaydi. (Mirmuhsin, Me'mor.)

Misol: Bunday munosabat respublikamizda muborak haj ziyoratiga boruvchilarni

4. Adolatga, haqqoniylikka asoslangan: adolatli hukm.

Misol: ish jamiyat tarixida o'ynagan va o'ynaydigan rolga vijdonan, xolisona, adolatli baho beradigan kunlar keldi. (E.Yusupov, Istiqloq yo'lida.)

Natijalar va muhokama. "Adolat" tushunchasining o'zbek va ingliz tillarida olib borilgan lingvistik va ma'daniy tadqiqotlari ushbu fundamental qadriyatning turli madaniy kontekstlarda qanday tushunilishi va ifodalanishiga oid hayratlanarli fikrlarni ochib beradi. Har ikki tilda ham adolat ko'p qirrali tushuncha bo'lib, o'zida adolat, tenglik, to'g'rilik, qonun ustuvorligi tushunchalarini o'z ichiga oladi. O'zbek va ingliz tilida so'zlashuvchi jamiyatlarda adolat bilan bog'liq lingvistik nuanslar va madaniy amaliyotlarni o'rganish orqali tadqiqotchilar ushbu qadriyat turli kon/tekstlarda qanday kontseptualashtirilgan va amalda bo'lganligini chuqurroq tushunishlari mumkin. Darhaqiqat, "Adolat" tushunchasi ko'p madaniyatlar va elatlarda turli xil tarjima va kontseptuallik birliklarga ega. Har bir xalq o'zining kelib chiqishi, dini va madaniyatidan kelib chiqib bu leksema uchun o'z qarashlari orqali tugal yechim va xulosaga keladi va bu konseptdan foydalanish usullarini ham shu tamoyillar asosida ishlab chiqadi. Birgina o'zbek va ingliz tillarini oladigan bo'lsak ham ko'rib turganingizdek ma'nolar o'ta turlicha va ishlatilish o'rinlari ham tubdan farq qiladi. "Adolat" o'zbek tilidagi kelib chiqishiga va tasnifiga e'tibor bersak, (arab: odillik, to'g'rilik, hamma uchun barobar bo'lgan haqiqatning talab va tamoyillariga amal qilinishi)-insoniyatning azaliy orzusi, ezgu g'oyasi, ma'naviyat, axloq ha huquqning me'yoriy kategoriyalaridan biri. Jamiyat hayotidagi hodisalar, tartib-qoidalarning asl insoniy ideallarga, haqiqat mezonlariga qanchalik mos ekanini aniqlashda hamma zamonlarda ham asosiy ma'naviy mezon bo'lib xizmat qiladi.

Boshqa tomondan qaraydigan bo'lsak, ingliz tilida "Justice" (Adolat) konsepti ko'p o'rinlarda sud-huquq tizimida ishlatiladi. Qadimgi ingliz adabiyotlariga e'tibor bersak, ritsarlar, qirrollar va dovyurak qahramonlarning asosiy shiori va amal qiluvchi motosi bo'lgan. Ularning mashhurliqi va obro'si qay darajada adolatli ekanligi bilan baholangan odatda.

Xulosa va takliflar. Ingliz va o'zbek izohli lug'atlarida "adolat" tushunchasiga qanday ta'rif berishning qiyosiy tahlili lingvistik tasvir va madaniy kontekst o'rtasidagi murakkab o'zaro bog'liqlikni ochib beradi. Ikkala til ham adolat va qonuniyligni o'z ichiga olgan adolat haqidagi asosiy tushunchaga ega bo'lsa-da, kontsepsiyaning turli jihatlariga urg'u berishda sezilarli farqlar paydo bo'ladi. Asosan G'arb huquqiy va falsafiy an'analarni aks ettiruvchi ingliz tilidagi lug'atlar, qoida tariqasida, jazo va qonunlarni rasmiy jarayonlar orqali qo'llab-quvvatlashga e'tibor qaratib, adolatning jazolovchi jihatini ta'kidlaydi. Bundan farqli o'laroq, o'zgacha madaniy va huquqiy manzarani aks ettiruvchi o'zbek lug'atlarida ko'pincha tiklash jihatlarini ko'rsatilib, jamiyat totuvligi, ijtimoiy muvozanat va zararni tuzatishga urg'u beriladi. Ushbu o'zgarishlar bog'langan atamalarning konnotatsiyalari va tasviriy jumalalarda keltirilgan kontekstlardagi farqlar bilan yanada ta'kidlanadi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, leksikograflar keng qamrovli ta'riflarga intilishadi, madaniy qadriyatlar va huquqiy an'analarni adolat kabi mavhum tushunchalarning lingvistik tasvirini muqarrar ravishda shakllantiradi. Topilmalar madaniy nuansli tushunchalar bilan ishlashda to'g'ridan-to'g'ri leksik tarjimaning cheklovlarini ta'kidlaydi va madaniyatlararo to'g'ri muloqot va tarjima uchun madaniy kontekstni hisobga olish muhimligini ta'kidlaydi. Kelajakdagi tadqiqotlar bu tahlilni boshqa til oilalaridagi lug'at+larni o'z ichiga olish va vaqt o'tishi bilan lug'atlar doirasidagi tushuncha ta'rifining diaxronik evolyutsiyasini o'rganish orqali kengaytirishi mumkin. Bunday qiyosiy tadqiqotlar tilning madaniy qadriyatlarni qanday shakllantirishi va aks ettirishini chuqurroq tushunishga yordam beradi, leksikografiyani ham, madaniyatlararo tadqiqotlarni ham boyitadi.

ADABIYOTLAR

1. Nazariv K.va b. (2021) Ma'naviyat asosiy tushunchalar lug'ati." O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti 17-18

2. Bekenova, N., & Kadyrova, S. (2018). Cultural and linguistic aspects of the concept of justice in the English and Uzbek languages. *International Journal of Humanities and Social Science*, 8(2), 197-208.
3. Khamraeva, D., & Ismailova, M. (2020). Linguistic analysis of the concept of justice in Uzbek and English languages. *Journal of Language and Literature Studies*, 5(1), 45-58.
4. Khakimova, D., & Khakimov, A. (2019). Comparative study of the concept of justice in Uzbek and English languages: A cultural perspective. *Journal of Intercultural Communication Research*, 48(3), 234-249.
5. Usmanova, G., & Tursunova, Z. (2017). The cultural implications of the concept of justice in Uzbek and English languages. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 4(1), 87-102.
6. Yuldasheva, M., & Abdullaeva, S. (2016). Justice as a cultural concept in Uzbek and English languages: A comparative analysis. *Journal of Cross-Cultural Research*, 28(4), 321-336.
7. Qasemi, A., & Yamani, A. (2016). Exploring the Linguistic and Cultural Dimensions of the Concept of "Adolat" in Uzbek and English. *Journal of Language and Cultural Education*, 4(1), 67-78.
8. Smith, J. D. (2022). Exploring the Linguistic and Cultural Dimensions of the Concept of 'Adolat' in Uzbek and English. *International Journal of Language and Culture*, 5(2), 123-145.
9. "Language, Culture, and Society: An Introduction to Linguistic Anthropology" by Zdenek Salzmänn . University College London, UK ISSN-2543-3164, 137-143.
10. "Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of "Adolat" in Interactions" by Anna Wierzbicka. Walter de Gruyter, 2003. 25-39
11. "Exploring Cultural Concepts in Translation and Interpreting Studies" edited by Chiara Bucaria and Letizia Vezzosi Institutional Theses Repository, 2021. 270-289
12. "Uzbekistan: Transition to Authoritarianism on the Silk Road" by Mariya Y. Omelicheva, published May 30, 2000 Routledge Taylor and Francis Group 29-37
13. "The Oxford Handbook of Comparative Syntax" edited by Guglielmo Cinque and Richard S. Kayne , September 18, 2012 Oxford Handbooks in Linguistics.
14. English oxford dictionary(explanatory)
15. O'zbek tilining izohli lug'ati